

Η γονιμοποίηση του πολιτισμού από την Ορθόδοξη Εκκλησία

Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου

Μιλώντας για την γονιμοποίηση του πολιτισμού από την Ορθόδοξη Εκκλησία πρέπει να εντοπίσουμε, όσο μπορούμε πιο σύντομα, τις τρεις έννοιες, ήτοι πολιτισμός, γονιμοποίηση, Ορθόδοξη Εκκλησία.

1. Πολιτισμός.

Είναι ανάγκη στην αρχή να ερμηνευθή τί ακριβώς είναι αυτό που ονομάζουμε πολιτισμό, γιατί κατά τον Αντισθένη “αρχή σοφίας ονομάτων επίσκεψις”.

Ο όρος πολιτισμός είναι κάτι το οποίο χρειάζεται μελέτη και ευρύτερη ανάλυση. Το βασικό σημείο είναι ότι η λέξη πολιτισμός παράγεται από την λέξη πόλη και δηλώνει την ζωή των κατοίκων της πόλης. Κατ' επέκταση, με την λέξη πολιτισμός δηλώνεται το βίωμα, οι μνήμες, οι γνώσεις, τα ήθη και οι ποικίλες αξίες του ανθρώπου της πόλης, καθώς επίσης και ο τρόπος με τον οποίο οι πολίτες κάποιας πόλης και κατ' επέκταση μιας ευρύτερης περιοχής οργανώνουν τον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς τους.

Αυτό που σήμερα ονομάζουμε πολιτισμό, είναι συγκερασμός των δύο λατινικών λέξεων *civilitas* και *cultura*, με την διαφορά ότι η *civilitas* δηλώνει τον τρόπο συμπεριφοράς αυτού που ζει στην πόλη, ενώ η *cultura* δηλώνει κατ' αρχάς τις γεωργικές καλλιέργειες των κατοίκων της

υπαίθρου και κατ' επέκταση δηλώνει τις τέχνες που καλλιεργούν και προάγουν το πνεύμα του ανθρώπου. Έτσι, η έννοια του πολιτισμού αναφέρεται στον τρόπο ζωής του κοινωνικού συνόλου, ενώ η κουλτούρα αναφέρεται στην προσωπική πρόοδο και καλλιέργεια του κάθε πολίτη. Οι έννοιες αυτές αναλύονται στο βιβλίο των Νίκου Βερνίκου και Σοφίας Δασκαλοπούλου με τίτλο “πολυπολιτισμικότητα, οι διαστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας”.

Κάτι άλλο που είναι αρκετά ενδιαφέρον και πρέπει να σημειωθεί είναι ότι η έννοια του πολιτισμού δεν συνδέεται μόνον με την ζωή και τους ζωντανούς ανθρώπους, αλλά και με τον θάνατο, αφού στην κοινότητα ανήκουν και οι νεκροί-κεκοιμημένοι, με τους οποίους ασχολείται η κοινότητα, διοργανώνει τελετές, κατασκευάζει μνημεία και παράγει και προάγει την τέχνη και τον πολιτισμό.

Η Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Raris I Francoise Dastur, στο βιβλίο της με τίτλο “ο θάνατος, δοκίμιο για το πεπερασμένο”, μεταξύ των άλλων σημαντικών σημείων, αναλύει και την σχέση μεταξύ του πολιτισμού και του θανάτου, όπως και το γεγονός του πένθους ως “απαρχής του πολιτισμού”.

Στο βιβλίο αυτό γράφεται ότι “από τα βασικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων είναι η γλώσσα, η σκέψη, το γέλιο, και η γνώση ότι κάποια μέρα θα πεθάνουν”. Ο άνθρωπος, όπως έλεγε ο Αριστοτέλης, είναι πολιτικό ζώον, και αυτό εννοείται ότι δεν ζη μόνον με τους ζωντανούς, αλλά και με αυτούς που προϋπήρξαν από αυτόν, αφού υπάρχει μια συνεχής ροή των γενεών. Παρατηρείται στην ζωή μια διαδοχή χρόνου, και γι' αυτό πολιτισμός υπάρχει εκεί που “εξασφαλίζεται μια κάποια κυριαρχία επί της αμετάστροπτης ροής του χρόνου”. Αυτή η κυριαρχία παρατηρείται “στις πένθιμες τελετές”, “τη διατήρηση του προφορικού λόγου, στην γραφή, τη λατρεία των προγόνων αλλά και τις μυθολογικές αφηγήσεις και τη λογοτεχνία γενικά”. Γι' αυτό και γύρω από τον θάνατο παράγεται η τέχνη, με τα τραγούδια, τα ποιήματα, τις τελετές, τα μνημεία, τις μνήμες. Όταν αφαιρεθή ο θάνατος από τον πολιτισμό τότε θα χαθή ένα μεγάλο και δημιουργικό τμήμα του. Έτσι μπορούμε να κάνουμε λόγο για το ότι το πένθος είναι η “ρίζα του ίδιου του πολιτισμού”. Αν σκεφθώ κανείς ότι τα υπαρξιακά ερωτήματα παράγουν πολιτισμό, με την έννοια ότι η βεβαιότητα του θανάτου κάνει τον άνθρωπο να εντείνει την δραστηριότητά του σε διάφορους τομείς της ζωής και γίνεται δημιουργικός, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι ο πολιτισμός έχει σχέση με το πένθος και τον θάνατο και

όλα αυτά λέγονται από την άποψη ότι ο πολιτισμός δεν ταυτίζεται απόλυτα με την τεχνολογία.

Αυτό σημαίνει ότι μια κοινωνία ανθρώπων που ζη μια κοινή ζωή και παράγει πολιτισμό συμπεριλαμβάνει τόσο την ζωή όσο και τον θάνατο, τόσο τους ζωντανούς όσο και τους κεκοιμημένους, τους οποίους θεωρεί ότι υπάρχουν. Η Dastur παρατηρεί: “Πράγματι, μια ιστορική ανθρωπολογία του θανάτου δείχνει ότι οι άνθρωποι των αρχαϊκών κοινωνιών απόστρέφονται την ιδέα μιας οριστικής και ολοκληρωτικής εξαφάνισης και θεωρούν ότι οι νεκροί συνεχίζουν να διάγουν πλάϊ μας ένα αόρατο βιβλίο και δεν σταματούν να παρεμβαίνουν στην πορεία της ύπαρξης εκείνων που αυτοαπακαλούνται ζωντανοί”. Γι’ αυτό και ο Ηράκλειτος σε ένα απόφθεγμα του έλεγε: “ο χαρακτήρας του ανθρώπου είναι ο δαίμονάς του”.

2. Αλλοίωση και γονιμοποίηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

Όταν κάνουμε λόγο για αλλοίωση και γονιμοποίηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών εννοούμε ότι οι παραδόσεις που επικρατούν σε μια κοινότητα ανθρώπων, τόσο μέσα στον χώρο όσο και μέσα στον χρόνο, τα “συμφωνημένα υπονοούμενα” κατά τον Σεφέρη, και που καταρτίζονται από την θρησκεία, την τέχνη, την επιστήμη, τα ήθη και τα έθιμα των ανθρώπων, την στάση τους απέναντι στην ζωή και τον θάνατο, δέχονται επιρροές, επιδράσεις, αλλοιώσεις και μεταβολές.

Στο βιβλίο που αναφέραμε πιο πάνω με τον τίτλο “Πολυπολιτισμικότητα” γίνεται λόγος για την σύνθεση και την απώλεια των πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Όταν βγαίνουν οι πολιτισμοί από την από-μόνωσή τους και έρχονται σε επαφή με άλλους πολιτισμούς, και αυτό γίνεται με το εμπόριο, την ναυτιλία, την θρησκεία, τον πόλεμο, τους δεσμούς της συγγένειας, την ανταλλαγή συζύγων και των δώρων και με τις συνεργασίες, παρατηρούνται διάφορα φαινόμενα που συντελούν στην σύνθεση ή την απώλεια των πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Άλλοτε επιτυγχάνεται μια σύνθεση και άλλοτε αλλοιώνεται ένα πολιτισμικό χαρακτηριστικό. Αυτό εξαρτάται από την δύναμη που διαθέτει κάθε πολιτισμός. Και φυσικά η δύναμη του πολιτισμού έχει σχέση με τον τρόπο που νοηματοδοτεί τον ανθρώπινο βίο και απαντά στα υπαρξιακά ερωτήματα της ζωής και του θανάτου.

Σε αυτές τις καταστάσεις παρατηρείται το φαινόμενο της “πρόσκτησης” και του “δανεισμού” των πολιτιστικών στοιχείων, χωρίς να αλλοιώνεται ο πυρήνας του πολιτισμού, της δημιουργίας “πολιτισμικών υβριδίων”, δηλαδή δημιουργία μικτών πολιτιστικών κωδίκων, της “αφομοίω-

σης”, δηλαδή της εξαφάνισης ενός πολιτισμού, ενδεχομένως με την διατήρηση του πυρήνα του, και του “απο-εκπολιτισμού” που συνδέεται με την “αποσάθρωση του κεντρικού πυρήνα των πολιτισμικών κωδίκων και συμπεριφορών”.

Το γεγονός είναι ότι μέσα στην ιστορία της ανθρωπότητας παρατηρούνται πολλές τέτοιες πολιτιστικές αλλαγές.

3. Η προσφορά της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Ο Χριστιανισμός παρουσιάσθηκε στην ιστορία ως αποκάλυψη του Θεού προς τον άνθρωπο, και του φανέρωσε τί είναι ο Θεός, τί είναι ο κόσμος και ο άνθρωπος, ποιό είναι το νόημα της ζωής του ανθρώπου, τί είναι ο θάνατος και η ζωή, έδωσε απαντήσεις στα υπαρξιακά προβλήματα που απησχόλησαν τον άνθρωπο και όλα αυτά αποτελούν το κέντρο του πολιτισμού, όπως θα έλεγε και ο Max Weber.

Αυτό βεβαίως δεν είναι μια θεωρητική πίστη, που συνδέεται αποκλειστικά με τον άνθρωπο ως άτομο, αλλά είναι μια εμπειρία-βίωμα, που την ζη κανείς μέσα στην Εκκλησία, δηλαδή σε μια συγκεκριμένη κοινότητα κοινωνία. Δηλαδή, ο άνθρωπος δεν ζη μόνος του αλλά καλείται να ζήσει σε μια κοινότητα ανθρώπων που έχουν όλα τα χαρακτηριστικά του κοινού βίου.

Η εκκλησιαστική αυτή κοινότητα δεν ζη σε έναν ιδιαίτερο τόπο και χρόνο, αλλά απλώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο, συμπεριλαμβάνει ανθρώπους όλων των φυλών και των γλωσσών και τους εκκεντρίζει στο Σώμα του Χριστού. Παράλληλα αυτή η κοινότητα δεν αποτελείται μόνον από ζώντες, αλλά και από κεκοιμημένους, εορτάζει μνήμες αγίων, εορτάζει γεγονότα του παρελθόντος, αναμένει το μέλλον, ζη τα έσχατα της ιστορίας, χωρίς να χάνη την βεβαιότητα του παρόντος, αγαπά με αυτοθυσιαστική αγάπη όλους τους ανθρώπους, όπου γής. Οι άγιοι του παρελθόντος αποτελούν μια παρούσα πραγματικότητα, και βεβαίως τα μέλη της κοινότητας δεν αισθάνονται τον φόβο του θανάτου, αλλά πιστεύουν στην υπέρβαση του θανάτου και την δύναμη της αναστάσεως.

Η Εκκλησία λειτουργεί όχι ως μια ιδεολογία, αλλά ως κοινωνία Θεού και ανθρώπων, ζώντων και κεκοιμημένων, αγγέλων και ανθρώπων, ως μια θεραπευτική κοινότητα, που έχει όλα τα στοιχεία των λεγομένων θεραπευτικών κοινοτήτων, αλλά και κάτι παραπάνω. Πρόκειται για μια κοινωνία που νοηματοδοτεί την ζωή και αντιμετωπίζει τον θάνατο. Και ξέρουμε πολύ καλά ότι ο θάνατος και η αίσθηση της μη αναστρεψιμότητάς του είναι το κεντρικό γεγονός στην ζωή των ανθρώπων, αφού αυτή είναι η γενεσιουργός αιτία των εφηβικών αναστατώσεων, των οικογενειακών και

συζυγικών κρίσεων, των κρίσεων της μέσης και τρίτης ηλικίας, αυτή είναι το υπόβαθρο της φιλαυτίας και ιδιοτέλειας, αυτή γεννά τα πάθη της φιλοκτημοσύνης, της φιλοδοξίας και της φιληδονίας. Το φαινόμενο του θανάτου που ενυπάρχει μέσα στην ύπαρξη του ανθρώπου, είναι εκείνο που δημιουργεί την ανάγκη της οικονομικής συσσώρευσης υλικών αγαθών, την κοινωνική καταξίωση και την ατομική κατοχύρωση και ευδαιμονία.

Μια τέτοια εκκλησιαστική κοινότητα προσέλαβε στοιχεία πολιτιστικά του χώρου που έζησε και δημιούργησε έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, ή μάλλον γονιμοποίησε τον πολιτισμό που βρήκε, του έδωσε άλλες απαντήσεις στα ερωτήματα που τον απασχολούσαν. Για παράδειγμα, ο Χριστιανισμός ως Εκκλησία έδωσε απαντήσεις στα οντολογικά, κοσμολογικά και ανθρωποκεντρικά ερωτήματα που απασχολούσαν την κλασική φιλοσοφία και μεταφυσική, αφού κατά τον Χάϊντεγκερ το βασικό ερώτημά της μεταφυσικής είναι “γιατί να υπάρχουν τα όντα και όχι το τίποτα”. Τα ερωτήματα τί είμαι, γιατί γεννήθηκα χωρίς να ερωτηθώ, γιατί υπάρχω, ποιό είναι το νόημα της ζωής, τί είναι ο θάνατος, τί είναι ο κόσμος και ποιός είναι ο σκοπός του, απαντήθηκαν από τον αποκαλυπτικό λόγο. Και οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά δημιούργησαν έναν ιδιαίτερο πολιτισμό που έχει δύναμη εσωτερική. Μέσα στα πλαίσια αυτά πρέπει να δούμε την αξία και το βάθος της Βυζαντινής αγιογραφίας, υμνογραφίας, ναοδομίας και όλης της παραδοσιακής τέχνης.

Και σήμερα η Εκκλησία όταν λειτουργή ως θεραπευτική κοινότητα μπορεί να απαντήσει στις αγωνίες των ανθρώπων του δυτικού τεχνολογικού πολιτισμού, και στις υπαρξιακές αγωνίες των νέων ανθρώπων, αρκεί να βρεθούν άνθρωποι που θα προσφέρουν το αυθεντικό μήνυμα της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Πάντως, πρέπει να εννοούμε τον Χριστιανισμό ως Εκκλησία-κοινωνία, ως οικογένεια, ως νοσοκομείο και την Εκκλησία ως Ενορία και κοινότητα. Μέσα σε τέτοιες κοινωνικές και ανθρώπινες σχέσεις λύνονται τα προβλήματα του Θεού, του ανθρώπου, της κοινωνίας, της εσχατολογίας.—